

A omeniti moramo poleg tega vsaj dekadentne pesmi „Čudna prikazen“. Kdor je bral najgorje stvore raznih dekadentov, ta edini more umeti to izborna persiflažo. Ta pesem ni delo trenutka, ampak je delo dela. Zato je bilo treba mnogo brati in študirati. Literatom, ki se ne morejo sprijazniti s prečudnimi modernimi „nadjazi“, bo ta pesem nudila največji užitek. — Pri „Zavozlanem romanu“ nam je žal prejšnjega naslova: „Visoka ljubezen.“ Res je roman nekoliko predrugačen, a bolj bi mu pristojal prejšnji naslov. Misel je ista, kakor jo je označil nekdanj Šenoa z besedami: „Kadar pade kakemu piscu v glavo, pa naj se zaljubljeni otrovajo, prebodejo ali celo umrjejo suhe bolesti.“

Kaj pa jezik? Razločevati je treba natančno, kdaj je posnemanje zviti in bombastičnih slogov, posnemanje skovank, kdaj pa pristni jezik pisatelja humorista. Ta jezik ni mehak, dehteč in blesteče-zvonk — jezik salonskih romanov. Ali v satiri tudi ne sme biti tak. Murnikov jezik je krepak, čist, brez nemčizen, ponekod tako pristnoizviren, da ga moremo primerjati edino Levstikovemu v „Martinu Krpanu“. Pozna se mu vsepovsod stroga pila, razumevanje pravega duha slovenščine in bogastvo besednega zaklada. Nekaj besedi res temu ali onemu ne bo znanih. A radi tega ne trpi spis, marveč ima pisatelj to zaslugo, da dobre slovenske izraze izkopuje iz slovarja in iz naroda ter jih v tisku otima pozabljenosti.

Lahko trdimo, da nam je to Murnikovo delo napravilo prijeten užitek. Mislimo, da se lažje ne bo izlepa razpečala kaka knjiga, kakor „Navihanci“. To naj bo pa g. pisatelju kritika vseh kritik.

Fr. S. Finžgar.

Kralj na Betajnovi. Drama v treh dejanjih. Spisal Ivan Cankar. Ljubljana 1902. Založil L. Schwentner. 80. Str. 87. — Imeli smo že večkrat priliko, da povemo svoje mnenje o Cankarju. Brez dvoma je ta pisatelj izredno nadarjen stilist, jako fin analizator duševnih emocij, izkratka: Cankar ima zmožnosti za velikega pisatelja. A vendar je majhen, in sicer zaraditega, ker se ne vzpenja kvišku, ampak se giblje v nižini, rekel bi, v skritih kotičkih. Cankarja preveva neki strastni gnev na sodobno družbo. On ne biča le posameznih napak, ampak celota sedanje kulture mu je krivična, mrzka, brutalna.

Taka naziranja so sicer kolikor toliko upravičena in bi mogla podati njegovemu slovstvenemu delovanju hvaležne snovi, ako bi znal Cankar ž njimi združiti trdne socialne nazore, plodovito seme druge, boljše kulture. A tega Cankar nima. Ravno nasprotno: Ko razdira

brezsrčno tiranstvo, nam zapušča mrtvo sliko anarhije, motno, nejasno, brezupno podobo nihilizma.

Tudi v tej drami si je Cankar ostal zvest. Tisti trinog, nad katerim se maščuje Cankar, je „kralj na Betajnovi“, tovarnar Kantor. Njegovo načelo je: „Kdor hoče kaj doseči zase, za svojo faro, za ves svoj narod, ne sme biti plah in šlab, ne obziren in usmiljen. Pot do trona je nerodna — gaziti mora človek do kolen v krvi in solzah. Vsi so hudodelci — ubijajo duše in ubijajo telesa. Kdor hoče naprej, mora naprej, mora brcniti v stran vsak kamen, ki mu je na poti, mora, če je treba, preko trupel, mora preko gorkih človeških trupel. Kdor mi očita neusmiljenost, je sam preslaboten, da bi bil neusmiljen, in njegova čednost je hinavstvo.“ (Str. 86.) Torej macchiavellist najodurnejše vrste! Pred njim klone vse, ker je po Cankarjevih mislih vsa sedanja družba brezmiselna, neznačajna in hinavska. Kantor goljufa in mori, in oficielna družba ga dvigne za to na svoj ščit. Državo, cerkev in ljudstvo — vse to mu Cankar sarkastično položi pred noge. Tu je sodnik, ki ve, da je Kantor morivec — saj je malone sam bil priča umora, in Kantor mu je zločin pri zaslišanju celo priznal —, a ne pokliče zločinca pred sodni stol pravice, ampak ga nalašč oprostí in vedé zapre nedolžnega. Tu je ljudstvo, ki vidi krvave roke in umazano vest brezsrčnega bogatina, a ga postavi za kandidata in voli za svojega zastopnika. Cerkev zastopa župnik, in ta proglasi Kantorja za „katoličana“, ker ga vabi na kosilo in mu obljubuje, da mu bo popravil župnišče. Tako nam Cankar predstavlja vso današnjo družbo v njenih značilnih zastopnikih kot hinavsko služabnico krivice. Vse je podlo ali neumno. Čim večja čast in veljava v družbi, tem večja notranja propalost. —

Proti tej veliki „konvencionalni laži“ pa slavi Cankar idejo, ki zmaguje v porazih, ki se mu sveti iz blata in se z maščevalnim sarkazmom reži gospodovalni krivici. Nadel ji je ime, prav cankarsko, značilno ime — „ponos vagabunda!“ Junak, ki se upre tej družbi, ki jo pozove na dvoboj, zavržen in zaničevan, propal in brezupen, nam kliče: „Ali mora biti človek lump, če ima zakrpane hlače in nepočesane lase? Mnogo sem izgubil; življenje, prihodnost, vse take lepe reči sem izgubil. Ali za vse to sem dobil nekaj drugega, kar ima tudi svojo ceno: ponos vagabunda.“ On vidi zadovoljnega, delavnega človeka, in mu zakliče: „Fej! Kadar vidim tako-le gnilo, smradljivo zadovoljnost...“ (Str. 20.)

Propali dijak Maks — „vagabunda“ ga nazivlja Cankar — je pravzaprav edini pošten človek, najvišja moralna količina v kraljestvu na Betajnovi. A njegova poštenost mu je pogubna: Po večerji, pri kateri je dobro napital in napojil sodnika, župnika in bodočega zeta, vzame Kantor puško in kratkomalo ustrelil Maksa. Finis iustitiae! Kralj na Betajnovi je zopet absolutni gospod: Država in cerkev hodita lahko k njemu zopet na kosilo, in sklepni akord te drame je soglasni krik ljudstva: „Vsi smo z Vami! Bog Vas živi, Kantor!“

Zmagal je oni, ki kliče: „Jaz nisem tiholazec, sramežljiv, bojazljiv, omoraljen tiholazec.“ Beseda „omoraljen tiholazec“ nam bolje kakor vsaka kritika odpira pogled v Cankarjevo mišljenje.

Mislimo, da smo zadeli osnovno misel Cankarjevo, dasi moramo priznati, da nam je ostalo še marsikaj nejasnega. Cankar piše pol realistično, pol utopično. Zato tudi ne merimo njegovih značajev z merilom normalnih ljudi. Kak oče je Kantor? Popolna živina, pred katero trepetajo žena in otroci! Dvanajstletni Pepček in desetletni Francelj se pretepata. In oče uči Franceljna: „Ali ne veš, da bi te zaprli, če bi ga ubil? Zaprli, zaprli! Zato se ne sme ubijati. Le pojdi, ti falot, pa nikar ga več ne pehaj! Ti si pa tudi mevža, Pepček! Če te bo še enkrat pahnili, pa ga natepi! Le ven!“ Sirov je sklepni prizor prvega dejanja, ko se „kralj na Betajnovi“ na tleh kleče lasa in pretepa s svojim otrokom. Ravno tako čudni in nenaravni so ljubavni pogovori in prizori. Vidimo sicer uzorce ljudi, a nimamo ž njimi nikakega sočutja.

Toda ni se treba baviti s posameznostmi. Saj vsakdo iz teh splošnih potez spozna značaj Cankarjeve drame. V slogu, v pogovorih, v sceničnih nastopih bi nam Cankar lahko podal prav briljantnih proizvodov, če ne bi bil nad vsem razlil tega odurnega, mefistofelskega duha, ki ne more slišati trditve, da bi je ne zatajil, ki ne more videti zadovoljstva, da bi ga ne zastrupil, ki izpreminja ljubezen v mržnjo in nado v brezupnost, ki se smeji nesreči in ironično ploska zmagoslavju krivice.

„Jaz sem se že od nekdaj ukvarjal s stvarmi, ki sem vedel naprej, da se mi izjalovijo. To je moja usoda, glejte!“ S tako mrzlo resignacijo gre na socialno delo Cankarjev „vagabund“. In ta hladno gibajoči se stroj je vrhunec te drame! Zemski ljudje pač niso sorodni s prebivavci utopične Betajnovne. **Dr. E. L.**

Hrvaška književnost.

O zdravstvu staroga Zagreba. Napisao Janko Barlè. Preštampano iz „Liečničkoga Viestnika“. U Zagrebu. Tisak Dioničke Tiskare. 1902. — Naš rojak, g. Barlè, je v tej knjižici zbral plod svojih preiskavanj o zdravilstvu v prošlih dneh zagrebske zgodovine. Najprej popisuje bolnice, ubožnice in kopališča, potem pa našteva zdravnike, in sicer od XIII. stoletja dalje. Prvi zagrebški izučeni zdravnik je bil kanonik Petar „Physicus“ v XIII. stoletju. Potem je bilo seveda vedno več zdravnikov. G. Barlè našteva raznotera učilišča, kjer so se izobraževali zdravniki, in tudi zdravilske razmere v drugih hrvaških krajih. Nato pridejo na vrsto lekarne. Najstarejše lekarne so bile seveda samostanske. Prvi lekar v Zagrebu, ki je prodajal v „štacuni“ zdravila, se imenuje l. 1355. neki Jakob. Potem se je lekarska znanost vsako stoletje izpopolnjevala. Med zdravniki je bilo tudi več Slovencev. L. 1695. je došel v Zagreb Slovenec dr. Matija Križaj, ki je imel 100 škudov plače ter bil tudi kaptolski zdravnik. K Slovencu dr. Božiču je poslala vlada v Trst l. 1705. kanonika Pavavića, da ga nagovori, naj se preseli v Zagreb, kar je ta tudi storil. L. 1706. pa je prišel iz Zagreba dr. Slizovius v Ljubljano k dr. Hvalici, da se ž njim posvetuje o zdravju dveh plemičev. Zanimiv je popis kaptolske lekarnice z vsemi zdravili, ki jih je izdelovala; tu imamo pregled tedanjega zdraviloslovja. V misalu (!) zagrebske škofije od l. 1511. so tiskana zdravstvena pravila XVI. veka. Inventarja stolne cerkve zagrebske, eden spisan med l. 1356. in 1387., drugi pred l. 1426., izpričujeta, da so pri tej cerkvi hranili 28 zdravilskih knjig. Izmed kopališč našteva g. Barlè na Hrvaškem sledeča: Krapinske toplice, Varaždinske toplice, Daruvar, Lipik, Slavetić, Sundeće, Šutinske in Stubičke toplice. Slednjič našteva g. Barlè tudi imenitnejše tuje zdravnike, pri katerih so se zdravili imovitejši Zagrebčani. Na glasu pri njih je bil dr. Vuk Konrad pl. Brekenfeld iz Novega mesta na Dolenjskem. K njemu so hodili s Hrvaškega in ga tudi klicali v boleznih. Tako je n. pr. l. 1704. zdravil vlastelina stenjevskega grofa Ratkaja, l. 1705. pa zapovednika Chernkoczyja, ko je poklical na posvetovanje tudi dr. Purkarda iz Novega mesta in dr. de Lupinisa iz Ljubljane. Takrat je zdravil Brekenfeld tudi biskupa Martina Brajkovića. L. 1716. je zdravil ljubljanski zdravnik dr. Ferdinand Heizel zagrebskega kanonika in poznejšega prošta barona Sinersperga.

Našteli smo tu iz Barletove knjige nekaj podrobnosti, ki se tičejo tudi Slovencev. Že